

**ALAIN CORBIN, JEAN-JACQUES COURTINE,  
GEORGES VIGARELLO (edd.), *Histoire des  
émotions, díl 1: De l'Antiquité aux Lumières,***

Paris 2016, Seuil, 536 s., ISBN 978-2021177299;

**ALAIN CORBIN, JEAN-JACQUES COURTINE,  
GEORGES VIGARELLO (edd.), *Histoire des  
émotions, díl 2: Des Lumières à la fin du  
XIX<sup>e</sup> siècle,***

Paris 2016, Seuil, 470 s., ISBN 978-2021177367

Před více než sedmdesáti lety zformuloval Lucien Febvre požadavek na ustanovení „dějin afektivity“ a vyjádřil své politování nad tím, že dosud „nemáme dějiny lásky. [...] Nemáme dějiny smrti. Nemáme dějiny soucitu, ba ani krutosti. Nemáme dějiny radosti.“<sup>1</sup> Od té doby se Febvrem formulovaná ambice částečně naplnila v podobě studií o historických proměnách specifických emocí, jako například v díle Jeana Delumeaua *Strach na Západě ve 14.–18. století*, v několika knihách věnovaných lásce a touze ve středověku (Charles Baladier, Georges Duby) či ve slavném souboru esejí Phillipa Arièse, jejichž cílem je vykreslit vývoj postojů západního člověka ke smrti. Nejnovější počín v tomto historiografickém proudu, který zkoumá proměny myšlení, vnímání a pociťování napříč staletími, představují dva svazky *Dějiny emocí*, které připravili k vydání editoři Alain Corbin, Jean-Jacques Courtine a Georges Vigarello a v nichž je panoramatickým způsobem vylíčen emocionální život na Západě od starověku až po konec 19. století.<sup>2</sup>

Již ve svém díle *Narcis a miazma: Pach a společenské představy 18. a 19. století* z roku 1982 prokázal Alain Corbin schopnost přetavit dějiny mentalit do podoby dějin smyslovosti, v nichž se ukazují hlavní historické předěly ve způsobech, jimiž vidíme, slyšíme a cítíme. Ještě před vlastním zkoumáním emocí stejná ambice historicizovat zdánlivě univerzální a nadčasové mohutnosti, ctnosti či

1 LUCIEN FEBVRE, *Comment reconstituer la vie affective d'autrefois? La sensibilité et l'histoire*, Annales d'histoire sociale 3/1941, znovu přetištěno v TÝŽ, *Combats pour l'histoire*, Paris 1992, s. 221–238.

2 Třetí a poslední díl věnovaný nejsoučasnějším dějinám emocí by měl být vydán na konci roku 2017.

předmětnosti přiměla Corbina, Courtina a Vigarella k přizvání dalších historiků smyslovosti ke kolektivní práci na dvou monumentálních monografiích, zaměřených nejprve na *Dějiny těla* (2005) a poté na *Dějiny mužnosti* (2011). Tělo, mužnost a nyní také emoce jsou nám v těchto dílech odhaleny nikoli jako ideální objekty, které by v nezměněné podobě procházely staletími, nýbrž jako nestabilní předměty svárů, které si každá epocha snaží osvojit odlišným způsobem a v nichž se odrážejí specifické modalities existence a sebe-zakoušení, odpovídající jednotlivým kulturním a politickým kontextům.

První metodologické úskalí, jehož se musí historik emocí vyvarovat, spočívá v pokusu sepsat namísto dějin afektivního života samého pouhé dějiny idejí ohledně emocí a pocitů. Deklarovaným úmyslem editorů proto není sledovat vývoj teorií, jimiž se v průběhu věků filozofové, teologové a lékaři snažili emoce klasifikovat a vysvětlit, nýbrž odhalit proměny způsobů, jimiž jsou emoce a vášně prožívány a vyjadřovány v každodenním životě. V obou svazcích se toto rozhodnutí promítá v upřednostňování studia zejména těch textů, v nichž jsou emoce zachyceny v první osobě, ať už se jedná o autobiografické texty, v nichž vystupuje do popředí snaha ovládnout emocionální vzruchy, korespondenci, kde jsou emoce sdíleny s druhým, či literární díla, která nám pomáhají porozumět tomu, které emocionální reakce jsou vyzvedány či potlačeny, idealizovány či vysmívány, považovány za zásadní pro motivaci k jednání či pro odhalení osobního charakteru. Ačkoli se některé z kapitol nedokázaly zcela vyhnout výše uvedenému úskalí a zprostředkovávají spíše intelektuální dějiny emocí (například studie *Joi, tristesse, terreur: La mécanique classique des humeurs*, v níž G. Vigarello podává souhrn odlišných vědeckých pojednání o emocích od sv. Tomáše Akvinského po Condorceta), tato odbočka k dějinám idejí je široce kompenzována studiem, jež se opírají především o sebe-narativní texty, skrze něž se vyjevují reálné postoje osob vzhledem k morálním a společenským normám a v nichž obecné soudobé teorie nacházejí nejen svou konkrétní ilustraci, ale v nichž jsou také konfrontovány s výmluvnými odchylkami či zpochybněnými na individuální rovině. Přístup autorů většiny kapitol tak spočívá v upřednostňování záznamů obsažených v denících, apologiích, konfesích, osobních dopisech i kondolenčních listech, na nichž se nejlépe odhaluje, jak si jednotlivci dokázali osvojit jisté stylistické figury prozrazující specifický sebe-vztah, který může být označen za ideálně typický pro danou epochu či sociální třídu. Další autoři zkoumají nejrůznější výtvarná díla a ilustrace, v nichž jsou emoce, jejich projevy a morální důsledky okázale inscenovány, jak dokládá bohatá ikonografická dokumentace obsažená v obou svazcích.

Přesto je třeba poznamenat, že takto rozsáhlý a heterogenní korpus nevydává své tajemství zcela transparentním a jednoznačným způsobem, neboť mezi

tím, jak jsou emoce prožívány, a tím, jak jsou převyprávěny, existuje komplexní a normami zprostředkovaný vztah. Nejedná se ani tak o zpochybnění upřímnosti těch, kdo o svých vášních promlouvají v první osobě, ale spíše o uznání faktu, že způsoby, jimiž se emoce vyjadřují ve slovech (ale i v gestech a dalších typech chování), jsou skrz naskrz kódovány a prostoupeny institucionálními podmínkami, rozlišujícími mezi patřičnými a nepatřičnými projevy toho, co je pocíťováno. A právě tento systém kódů se většina autorů rozhodla rekonstruovat ve vzájemně provázaných analýzách stop po prožitých a zachycených emocích na straně jedné a systémů norem, které regulují jejich vyjádření, přístojnost či nepřístojnost, podmanění či potlačení na straně druhé. Odtud pak druhé úskalí, s nímž je konfrontována každá snaha o rekonstrukci minulých emocí, z nichž „nám zůstávají pouze jemné a již kódované stopy“.<sup>3</sup> Na mysl se totiž vkrádá námitka, podle níž je každá emoce nutně prožívána dříve, než ji bylo možné zachytit pomocí dostupných jazykových prostředků. Aniž by tato námitka byla vznesena, z přihlídnutí k metodologickému postupu většiny kapitol je zřejmé, že implicitní postulát obou svazků spočívá ve ztotožnění vyprávěných emocí s emocemi samotnými. Takový postulát by jistě bylo možné rozvinout a nalézt důvody k jeho přijetí, v daném případě však lze pouze s politováním konstatovat, že jej editoři *Dějín emocí* explicitně neformulují a neobhajují.<sup>4</sup> Z mého vlastního hlediska lze zvolený přístup obhájit minimálně ze tří důvodů. Za prvé se každý pocit stává něčím hmatatelným a vymežitelným teprve ve chvíli, kdy jej vyjádříme, svěříme či zaznamenáme (byť jen pro nás samotné). Teprve pak totiž dochází k jeho plnému uvědomění a teprve pak získává konkrétní význam v celku našeho žití. Za druhé se náš vlastní rejstřík emocí z největší části omezuje na ty, které jsou již vytříbené, klasifikované, stigmatizované či naopak vyžadované kulturou, jejímiž jsme členy. Emocionální paleta osoby je tak strukturována nejen dostupnými jazykovými prostředky, ale i jejím politickým, sociálním a ekonomickým začleněním. A konečně se tento postulát vhodně doplňuje s kritikou předsudku, podle něž bychom s našimi předky sdíleli přirozený univerzální substrát, přičemž jediný rozdíl by spočíval v historických variantách jeho jazykového označení. Sami editoři v tomto ohledu kladou velký důraz na to, že emoce jsou v průběhu

- 3 DAMIEN BOQUET, PIROSKA NAGY, *Pour une histoire des émotions : l'historien face aux questions contemporaines*, in: *Le Sujet des émotions*, (edd.) Damien Boquet, Piroška Nagy, Paris 2008, s. 16.
- 4 Ani podkapitoly, které výslovně odkazují na tuto distinkci (například *Les émotions vécues, les émotions racontées* z pera S. Venayre, díl 2, s. 272–276), netematizují komplexní vztah mezi narativem a zkušeností emocí jako problém hodný metodologické reflexe.

času nejen jinak pojmenovány, ale také odlišně prožívány, jak bude patrné z následujícího souhrnu vůdčí myšlenky recenzovaného díla, která se týká radikální historicity emocionálního života.

Z četných odhalení, která jsou odměnou za četbu více než tisíce stran obou svazků, bych chtěl vyzvednout zejména ta, jež se týkají odlišných způsobů, jimiž jsou emoce zakoušeny a vyjadřovány v rozličných dobách. Achillův žal nad Patroklem, pojednaný v *Iliadě* jako nepotlačitelný výlev s prudkými fyziologickými projevy, doprovázený křikem a trháním vlasů (1. díl, s. 27), není totožný s žalem římského občana, který se spokojí s *laudatio funebris* a přenechává projevy drásvavého smutku ženě a služkám, jejichž žal na sebe bere ritualizovanou podobu zvanou *planctus*, při níž se „bíjí v prsa a oddávají hlasitému hořekování“ (1. díl, s. 27). Opět odlišnou podobu pak na sebe bere žal buržoazní rodiny 19. století, která dodržuje střídmost gest, doprovázenou okázalým tichem a klidem, aby tak lépe zjevila ono tragické „pozastavení života“ (jak doporučují *Pravidla etikety v moderní společnosti* z roku 1893, citovaná v 1. dílu, s. 6). Co se týče hněvu, kapitola z pera Pirosky Nagyho, uznávaného specialisty na středověké emoce, nás zpraví o tom, jak se středověcí feudálové nezdráhali vyjádřit svůj hněv v náhlých a vznětlivých gestech ve prospěch toho, co Ronald de Sousa nazval strategickou racionalitou emocí. Naopak od počátku 17. století pravidla dvorského života vnucují skrývat to, co je zakoušeno, a držet se taktiky utajování, přičemž projev hněvu by byl chápán jako neschopnost ovládat sebe sama. Dvořan je tak nucen omezit své vznětlivé projevy a „potlačit vzruch“, má-li si upevnit či vylepšit vlastní postavení. Ačkoli tedy žal a hněv procházejí staletími, proměňuje se sám smysl, který je těmto emocím přisuzován, stejně jako jejich podoby, intenzita či strategická hodnota v rámci společenského a politického života.

Emoce se dále odlišují a varíují nejen v běhu staletí, ale také podle společenských kategorií v jednotlivých epochách. Jinými slovy, účastníci stejné historické doby zakoušejí rozdílné emoce v závislosti na své pozici v sociální hierarchii. Seneca tak píše Marcii ve svých *Listech o útěše*: „stejný žal zasáhne silněji ženu než muže, barbara než civilizovaného člověka, nevědomého než vzdělance“ (1. díl, s. 85). Vyhlášený stoický klid tak ani zdaleka není údělem všech členů římské říše: klidu a chladu, jež jsou očekávány a vyžadovány od vysoce postaveného muže, jako protějšek odpovídá „nevyhnutelná vášeň žen a prostého lidu, poblouzněnost otroků, krutost barbarů či cizinců“ (1. díl, s. 9). Položíme-li si otázku, zda těmto rozdílům v ovládnutí emocí odpovídají rozličné způsoby jejich zakoušení, odpověď na ni není ani zdaleka tak jednoznačná, jak naznačuje Anne Vial-Logeay, autorka kapitoly *L'univers romain*. Podle ní jsou „emoci zakoušené římskými aristokraty totožné s těmi, které zakouší plebs, avšak to, co tyto emoce rozlišuje, je kvalita kontroly, kterou nad nimi jedni a druhí vykonávají“ (1. díl,

s. 83). Osobně bych na tomto místě uvítal raději již dříve zmiňovanou hypotézu, podle níž je způsob, jímž emoce zakoušíme, neodlučně spjat s jejich ovládním, normováním a usměrňováním. Jestliže emocionální režim lidových vrstev není totožný s tím, který panuje u dvora, jak ukazují kapitoly věnované 17. století, pak je skutečně záhodno mluvit o odlišných emocionálních životech, jež jsou vlastní té či oné vrstvě společnosti. Ať už se to má s touto provázaností afektivního života a jeho racionální kontroly jakkoli, všechny tyto společensky diferenciované způsoby emocionálního sebe-ovládání nutí historiky zkoumat, do jaké míry se v nich odráží určitý společenský řád, včetně hierarchicky nerovného postavení mužů a žen, bohatých a chudých, ovládajících a ovládaných. Takováto emocionální stratifikace minulosti nám ale také dovoluje v kontrapunktu zachytit svéráz naší vlastní epochy: navzdory nesčetným zklamáním ze současného stavu západní demokracie se vnučuje konstatování, že přinejmenším emoce se demokratizovaly do té míry, v níž bereme jako samozřejmé, že nehledě na svůj původ pocítujeme v zásadě všichni tutéž paletu emocionálních vzruchů a vykonáváme nad nimi *ceteris paribus* tutéž míru kontroly.

Jaké obecnější důsledky je možné vytěžit z celkového souboru těchto dílčích a chronologicky řazených studií? Za prvé je to zjištění, že transformace a předešly se netýkají pouze různých nomenklatur, jimiž je emocionální život strukturován (takže například lexikální pole melancholie a jejích variant či protějšků bylo v dnešní době téměř zcela nahrazeno terminologií traumat a depresí), ale že různé historické deklinace afektivity odrážejí rozmanitost podob, jimiž je na Západě chápána péče o sebe. Vidíme tak, že emoce nelze ani zdaleka redukovat na pasivně zakoušené stavy, jak by tomu napovídala etymologie *pathémat* či *passiones*, ale že vášně a emoce jsou neoddělitelně spojeny s jistou činností či prací, kterou na sobě vykonáváme, konkrétně s technikami, které si kladou za cíl usměrnit naše afekty a regulovat jejich intenzitu a které se liší v daných kulturách a časech. Na základě studií obsažených v obou svazcích by tak bylo možné rozvinout širěji pojaté dějiny způsobů, jimiž reagujeme na podněty našeho okolí, zpytujeme sebe sama a kultivujeme své vlastní já. Všechny tyto rozmanité modalities, v nichž se rozvíjí starost o sebe a o druhé a v nichž se naše emoce tříbí a rozvíjejí, by se mohly stát součástí genealogie subjektivity, která by si vzala za cíl pojednat o různých podobách individualizace a subjektivace ve sdíleném prostoru norem. Jako příklad jednoho z originálních příspěvků k této problematice lze uvést odhalení, podle něž „já“ nebylo vždy a všude „meteorologickým“. V kapitole *Les émotions individuelles et le temps qu'il fait* Alain Corbin dokládá, že romantismus, předznačený Rousseauovým úmyslem přiložit barometr k vlastní duši, představuje radikálně nový způsob, jak provázat své duševní stavy s meteorologickými jevy a podmínkami. Takovéto připodobnění vlastního já k počasí

a jeho proměnám od té doby tvoří nedílnou součást našeho sebe-vztahu, což umožňuje Verlainovi opěvovat dešť ve vlastním srdci a nám samým posuzovat tísnivé nálady a rozpoložení v termínech podmráčenosti. *Histoire des émotions* představuje v tomto ohledu nedocenitelný zdroj informací a textových dokladů pro všechny, kdo se mimo hlavní proud dějin mentalit zabývají historickými proměnami subjektivity, neboť umožňuje na detailních příkladech odhalit, jaké aspekty našeho já byly v té které době považovány za obzvlášť problematické či přímo nebezpečné. Tím se také upřesňuje smysl hlavní a výchozí teze, formulované v úvodu k prvnímu svazku, podle níž „emoce skrze své historické varianty, nuance a deklinace (...) odráží určitý způsob existence“ (1. díl, s. 7).

Druhá lecke, kterou lze extrahovat ze souboru čtyřiceti kapitol shromážděných v obou svazcích, spočívá v uznání neredukovatelné komplexnosti emocí, jež nelze jednoduše ztotožnit s fyziologickými reakcemi organismu na podněty okolí. Jestliže emoce nejsou stále tytéž napříč časem a prostorem, pak nemohou být ani jednostranně determinovány biologickými mechanismy, jak se snaží dokázat někteří současní autoři v oblasti afektivních neurověd. Různé argumenty proti univerzalistické a ahistorické koncepci emocí, které se opakovaně objevují v obou svazcích, tak mohou být reinterpretovány jako důkazy nelegitimnosti redukcionistického přístupu: emoce zkrátka nejsou ani tělesnými stavy, vyvolanými vrozenými mechanismy, v jejichž vysvětlení by neurobiologie měla vždy poslední slovo, ani stavy transcendentálního vědomí (jejichž eidetickou teorii by šlo vypracovat prostřednictvím čistě fenomenologického přístupu v návaznosti na Husserla či Schelera). Jako mnohem vhodnější se zdá přistupovat k emocím jako ke specifickým druhům chování, neboť jen takovýto přístup dokáže vydat počet jak o jejich tělesné podmíněnosti, tak o jejich ukotvení v hodnotových a normativních systémech vlastních té či oné kultuře.

Bylo by ostatně žádoucí, pokud by editoři obou svazků *Dějin emocí* výslovně uvedli, že soubor předložených studií usiluje výhradně o rekonstrukci emocionálního života západního světa. Emoce se totiž proměňují nejen v čase, ale také v prostoru, takže za vhodný doplněk těchto dějin emocí Západu by bylo možné považovat geografii emocí, která se v posledním desetiletí prosazuje spíše v anglosaském prostředí.<sup>5</sup> Vzácné případy, v nichž je otázka zeměpisných variací emocionálního života alespoň nastíněna, se omezují na anekdotické vsuvky, jako je tomu v případě melancholie, jejíž varianty se deklinují v závislosti na národních

5 Průkopnickým počinem je v tomto ohledu kniha *Emotional geographies*, (edd.) JOYCE DAVIDSON, LIZ BONDI, MICK SMITH, Aldershot 2007.

kontextech: „spleen bude anglický, Sehnsucht německá, dor rumunský, litnost<sup>6</sup> česká“ (1. díl, s. 365).

Nehledě na tato drobná pochybení či omezení, lze litovat především toho, že trio editorů, které se již dříve proslavilo svými dějinami tělesnosti a mužnosti, nevybavilo své rozsáhlé panoráma obsažnějším úvodem, v němž by byly načrtnuty velké dělicí linie mezi historicky odlišnými způsoby, jimiž byl na Západě prožíván a regulován emocionální život jedinců. Místo dějin emocí se nám tak nabízí spíše série dílčích studií na témata, která se mění podle daných epoch a odborného zaměření autorů jednotlivých kapitol, přičemž tyto studie jen zřídka odkazují jedna na druhou a nejsou provázány jinak než v poněkud vágních miniúvodech, příliš stručných na to, aby umožnily rekonstrukci hlavních etap vývoje emocionálního života minulosti. Výsledek tak lze připodobnit spíše sérii momentek, z níž lze pouze odhadnout vývojové a dlouhodobé proměny či radikální diskontinuity, jak to požadoval L. Febvre, citovaný v našem úvodu. Kapitola, která se takovému ideálu blíží nejvíc, pochází z pera Alaina Corbina, který zde stopuje odlišné podoby touhy a slasti od počátků osvícenství až po konec 19. století.<sup>7</sup> Zároveň je třeba zdůraznit, že historický materiál nashromážděný v souboru čtyřiceti kapitol představuje cenný a nadmíru podnětný zdroj pro jakéhokoli čtenáře, který by se odhodlal vlastními silami vymezit hlavní přelomy i kontinuální přechody mezi rozličnými způsoby, jimiž jedinci v průběhu staletí podléhali emocionálním vzruchům a snažili se je opanovat.

*Ondřej Švec*

- 6 Takto chybně přepsaný termín *litosti* odkazuje bezpochyby ke *Kunderově Knize smíchu a zapomnění*, v níž autor vysvětluje zejména francouzskému čtenáři nepřeložitelnost tohoto trýznivého stavu do jiných jazyků.
- 7 A. CORBIN, *Formes du désir et de la jouissance, déceptions et mal-être*, díl 2, s. 189–202.